

GJALLARHORNET

Utges av Svenska Arkeologiska
Samfundet

Årgång 33. Nr. 2. 2013

En kombinerad vår- och sommarhälsning!

Ett säkert vår- och sommartecken är att antalet arkeologiska undersökningar ökar, ett annat att årets andra nummer av Gjallarhornet levereras. Som vanligt är innehållet av varierande karaktär, här kan ni läsa en summering av årets arkeologimöte som hölls den 12–13 april i Göteborg, recensioner av två aktuella arkeologiböcker och vad som hänt med Ulf Erik Hagbergs och Gunborg O. Janzons efterlämnade bibliotek och arkivalier. Detta nummer innehåller även några minnesord över Brita Malmer som nyligen gick bort.

Vad som kommer att stå i nästa nummer avgör ni själva. Skriv därför gärna några rader om aktuella händelser och annan information som ni vill dela med er.

Trevlig sommar!

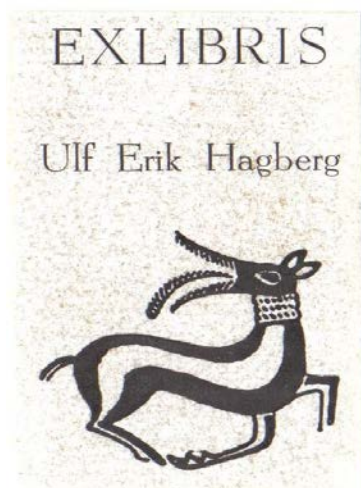
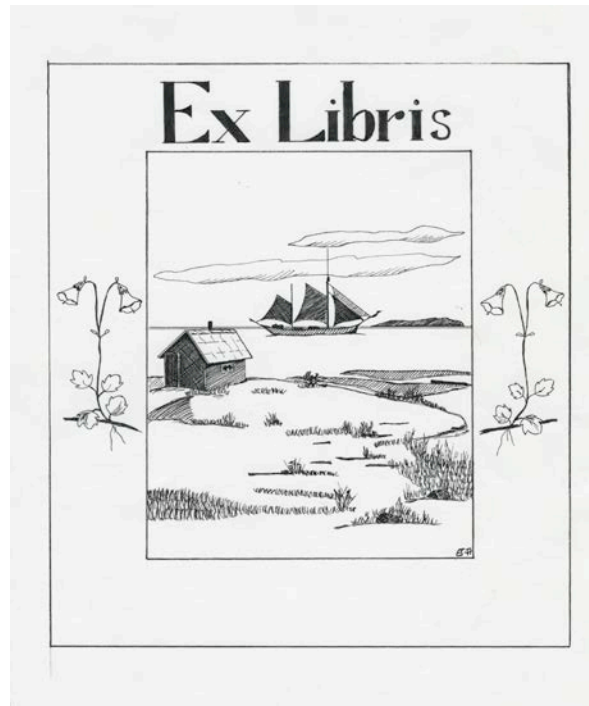
Ola Wolfhechel Jensen

ola.jensen@raa.se

”Habent sua fata libelli”, glädjande nyheter om Ulf Erik Hagbergs och Gunborg O. Janzons efterlämnade bibliotek och arkivalier

Nyligen (3-4 maj 2013) hölls ett seminarium i Glömminge prästgård på Öland. Det var ägnat minnet av tidigare chefen för Statens historiska museum, docenten Ulf Erik Hagberg (f. 1932) som efter en lång tids sjukdom gick bort 2012. ”Uffe” var sin tids kanske mest kända svenska arkeolog. Han var oerhört dynamisk och vid sidan av sina yrkesmässiga och vetenskapliga insatser en i ordets bästa bemärkelse framträdande popularisator. Uffe som var mycket bokintresserad ägde ett mycket stort arkeologiskt bibliotek. Vid seminariet gavs beskedet att familjen Hagberg beslutat att biblioteket inte kommer att skingras utan i sin helhet doneras till Kalmar läns museum och att Uffes alla arkivalier, inklusive otaliga fotografier och diabilder kommer att överlämnas till ATA. Samtidigt fick vi reda på att ytterligare ett stort arkeologiskt bibliotek i huvudsak kommer att få sin hemvist i Kalmar. Det har tillhört docenten Gunborg O. Janzon (1927–2013) som också lämnat oss efter lång tids sjukdom. Gunborg var mycket angelägen att hennes böcker skulle hamna där de kunde göra störst nytta. Hennes bibliotek har därför fördelats mellan Kalmar läns museum, Linnéuniversitetet i Kalmar och Västerviks museum. Valda delar av boksamlingen har också gått till Vitterhetsakademiens bibliotek samt Riksantikvarieämbetes Geoarkeologiska laboratorium i Uppsala och till den osteologiska avdelningen vid högskolan på Gotland. Hennes arkivalier hamnar efter uppordning också i ATA. Bokgåvorna till Kalmar omfattar sammanlagt mellan 100 och 120 hyllmeter, vartill kommer ca 15 hyllmeter till Uppsala och Visby och stora mängder arkivalier och bildokumentation till ATA. För institutionerna och de arkeologistuderande i Kalmar innebär bokgåvorna en fantastisk resursförstärkning, särskilt som Uffes och Gunborgs intresseområden utmärkt kompletterar varandra, Uffes med huvudvikt på järnåldern och Gunborgs på sten- och bronsåldern.

Böcker har sina öden. Om detta reflekterade redan grammatikern Terentianus Maurus på 100-talet e.Kr. och de bevingade orden ”Habent sua fata libelli” som betyder just detta skapades av honom. Ur denna synvinkel är det ett verkligen glädjande öde att familjerna Hagberg och Ohlson så generöst valt att donera Uffes och Gunborgs bibliotek till allmän nytta för det arkeologiska forskarsamhället. Stort tack är de värda för att de valde att på detta sätt hedra de bortgångnas minne.

Både Uffe och Gunborg hade vackra exlibris. Så här ser de ut. Motivet på Uffes är den bekanta Skedemosse-binden som förekommer på ett av honom funnet romerskt rembeslag och motivet på Gunborgs är från hennes älskade sommarställe, Svaludden i Loftahammars socken. I hennes fall är det dock vanligare att i böckerna finna hennes egenhändigt ritade logga – en svala. Exlibriset delade hon med sin adoptivmor Astrid Janzon som ägde Svaludden. Astrid var rektor för Statens Sjuksköterskeskola.

Jan Peder Lamm

janpeder.lamm@bredband.net

Den långa järnåldern. Sociala strategier, normer, traditioner Occasional Papers in Archaeology 54. Uppsala Universitet

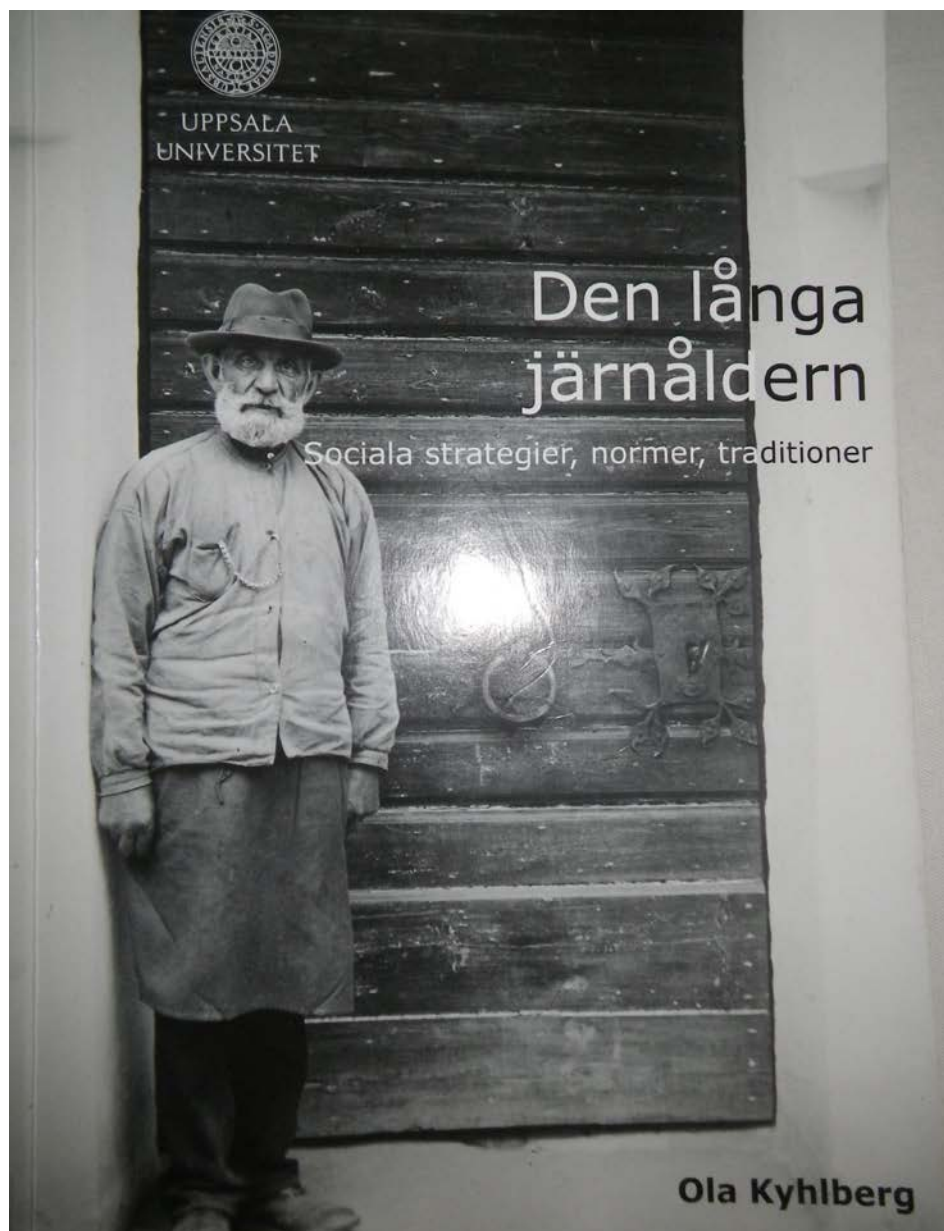
Det är titeln på Ola Kyhlbergs synnerligen intressanta och faktsäckade senaste bok på 340 sidor. Han har en helt innovativ syn på övergångstiden mellan det vi kallar yngre järnålder (folkvandringstid, vendeltid och vikingatid) och tidig medeltid och menar att hela den mellanperioden är ”Den långa järnåldern”. Han för fram argument för det namnet och menar att det i flera avseenden har förelegat kontinuiteter som kan följas till mitten av 1200-talet. Det finns t ex olika strategier och kulturella traditioner med källor i yngre järnålder som fortfarande praktiseras i början av 1200-talet.

Boken tar i olika kapitel upp frågor som historieperspektiv, berättarkulturell kontext, etisk kontext, odalsideologisk kontext, sociopolitisk kontext, heterarkisk kontext, ekonomisk-historisk kontext och avslutas med kapitlet ”Slutet på Den långa järnåldern”.

Inledningsvis betonas att under ”Den långa järnåldern” förstärktes ett ekonomiskt tillväxt- och överskottstänkande. Det ledde till en koncentration av ekonomiska resurser till högre sociala strata i form av kapital-/jordinnehav och tillgång till råvaror och personal/arbetskraft – en väsentlig energiresurs under perioden enligt Kyhlberg. En annan viktig aspekt är periodens berättarkultur där gestik, mimik och andra former för gestaltning och bild dominerar som kommunikationsmedel.

Under den studerade perioden var samhället från social synpunkt patriarkaliskt, i rättsligt avseende patrilineärt och ur genussynpunkt patrifikalt, framhåller Kyhlberg. I sin studie för han på ett synnerligen intressant sätt samman arkeologiska källor med historiska. Kontinuiteter som förs fram knyter arkeologins järnålder till historiens medeltid. Texter skall kunna ses som artefakter. De skall kunna analyseras enligt arkeologisk metod.

Kyhlberg framhåller bl a att yngre järnålder och tidig medeltid verkar ha varit en period ”under vilken överheten i hög grad och vid skilda tillfällen sökt förankra och fördjupa sin historiska identitet, vilket Åke Hyenstrand karakteriserat som ’legitimerande arkaisering’ ”. ”Berättarkulturella ritualer” behandlas – t ex att bekräfta en jordtransaktion genom att på visst sätt hålla om ett skaft som ursprungligen varit ett vapen, spjut eller svärd. Läsaren får vidare en spännande nytolkning av texten på Rökstenen. Uppenbarligen var det inte Varin som skapade monumentet utan Sibbe – sannolikt en lagman/domare och kanske även ”viplatsernas väktare”.

Kroppsgestik kunde ta sig olika uttrycksformer – inte bara i t ex skulpturer och reliefer utan även i gravar. Exempel lämnas på en grav i Ihre på Gotland där skelettets ben var vinklade på ett visst sätt, svärdet instucket mellan låren med skelettets fingrar om svärdshjaltet i bakhandsfattning. Personen hade troligen begravts i halvsittande ställning. Samma ställning torde personen i kammargrav 855, Birka, ha haft. Personens vänstra ben var vikt i nästan rät vinkel och låg över det högra med knäpartiet vilande på svärdet. Benställningarna var alltså exempel på ett slags gestik som under ”Den långa järnåldern” kan ha uttryckt någon form av myndighetsroll – i första hand domare, menar Kyhlberg. Vi får också t ex veta att olika former av tiggande i slutet av ”Den långa järnåldern” varit mer eller mindre accepterat, kanske t o m institutionaliserat.

Ekonomiskt sett saknades en tillväxtideologi av den art som gäller i vårt nuvarande konsumtionssamhälle. Under ”Den långa järnåldern” kom ekonomisk och demografisk tillväxt i dåvarande bondesamhälle inte till uttryck i bebyggelseförtätning utan genom bebyggelseexpansion beroende av nyodling/kolonisation.

Det är ett enormt persongalleri som presenteras i boken. Läsaren får informativa skildringar av de högättades giftermålsallianser. Ett stort antal detaljerade släkttavlor presenteras mm. Flera intressanta personers liv belyses – t ex den medeltida portalgestalten Svantepolk Knutsson.

Ola Kyhlberg har gjort ett grundligt arbete vilket inte minst visas av den 47 sidor långa käll- och litteraturförteckningen med 525 olika uppräknade skrifter samt den 17 sidor långa personförteckningen med namn på 525 personer (och sidor de nämns på i skriften). Notförteckningen slutar med nummer 902!

Det är en fint illustrerad och synnerligen lärd bok. Även om den enligt anmälaren inte kan sträckläsas – än mindre refereras i detalj på grund av sin rikedom på intressanta fakta – är texten spännande och ger läsaren nya perspektiv på den tid som Kyhlberg kallar ”Den långa järnåldern”!

Nils Ringstedt

Nils.ringstedt@globalnet.net

Svenska arkeologiska samfundets 10:e arkeologmöte den 12–13 april 2013

Tema för mötet var frågan om vad som sker med den arkeologiska kunskapen, något som kom att diskuteras under två halvdager på Göteborgs universitet utifrån olika perspektiv. Fredagen inleddes med en exkursion till de pågående utgrävningarna i Gamlestan i Göteborg. Här finns rester av det första Göteborg, det som kallas Nya Lödöse. Christina Rosén guidade oss genom området där rester av kyrkan, kyrkogården och bostadskvarteren kunde ses. Under tiden det första gänget var ute på utgrävningsområdet fick den andra halvan av gruppen värma sig inomhus med att titta på artefakter som hittills hade grävts fram. Mycket keramik från 1300–1600-tal dominerade fynden vi fick bekanta oss med. Både gammal och ny kunskap kring Nya Lödöse används idag på olika sätt bl a genom facebooksidan *Staden Nya Lödöse* och hemsidan <http://www.stadennyalodose.se/> där det finns material för t ex skolor att arbeta med. Andra medier som används för att sprida kunskapen är Twitter, Flickr och Youtube. Utgrävningarna är ett samarbete mellan olika aktörer som Rio kulturkooperativ, Bohusläns museum och UV väst.

Arkeologiska samfundet besöker utgrävningen Staden Nya Lödöse.

Skärvan med den romerska krigaren kommer från ett tyskt stengodskrus (Siegburg), daterat 1589. Dateringen syns på skärvan. Spår efter pors har hittats, vilket berättar att man bryggde öl i Nya Lödöse även om mycket importerades från bland annat Lübeck, Danzig, Stralsund och Danmark.

Tillbaks på Göteborgs universitet öppnade mötet officiellt kl 13.00. Kristian Kristiansen från Göteborgs universitet inledde med en föredragning han kallade *Where Now? Towards a new paradigm?* Kristiansen anser att arkeologin inom 10 år kommer att påverkas mycket genom ny teknik vilket också kommer att påverka de tolkningar vi gör av förhistorien. Vi kommer att se mer av dels stora berättelser, men också av mikrohistorier och förhistorien kommer därmed i vissa situationer att också omfattas av samma detaljnivå som moderna studier av materiell kultur. Detta öppnar upp, säger Kristiansen, för en tvärvetenskaplig förståelse av människans historia, vilket också innebär att vi får en mer mänsklig historia från stenåldern fram till idag. Detta kräver en utveckling av arkeologin där vi kan föra diskussioner med ett kritiskt perspektiv kring t ex biologi vs kultur, genetik kontra kulturell evolution etc. Kristiansen menar också att vi kommer att få se en enorm ökning av dokumentation och publikationer via nätet, vilket medverkar till att sprida den arkeologiska kunskapen. Likaså är internationella samarbetsprojekt och konferenser på alla nivåer också arenor där arkeologin kommer att utvecklas.

Graeme Barker från University of Cambridge fortsatte debatten med att ge oss senaste nytt från Storbritannien om hur forskningsansökningar bedöms och vad som anses viktigt, vilket i förlängningen handlar om den kunskap vi producerar (föredragets titel var *The Impact Agenda in UK University Research*). Det som gäller i Storbritannien kommer ju med all säkerhet att också gälla här inom kort. Det var därför vi med stort intresse lyssnade till Barkers information om att förutom signifikans, originalitet och noggrannhet, vilket ju anses vara viktiga ingredienser i all forskning, så krävs numera också att det ska kunna påvisas hur ens forskning påverkar samhället på olika sätt. Områden som det handlar om är t ex:

- Hur påverkar forskningen kulturell utveckling i samhället?
- Hur påverkar forskningen samhället ekonomiskt, kommersiellt och organisatoriskt?
- Hur påverkar forskningen miljöutveckling i samhället?
- Hur påverkar forskningen medborgarnas hälsa och välbefinnande?
- Hur påverkar forskningen offentlig politik, juridik och tjänster?

Det är med andra ord många hänsyn som ska tas i en forskningsansökan och om den ska bedömas hålla hög kvalitet så ska det kunna påvisas att forskningen också har stor betydelse på så många som möjligt av ovanstående kriterier. Frågan är hur styrda vi kommer att bli när det gäller forskning och utveckling av den arkeologiska professionen?

Eva Skyllberg från Riksantikvarieämbetet fortsatte i Barkers spår, men utifrån ett uppdragsarkeologiskt perspektiv i föredraget *Arkeologi för vem – Hur når vi*

uppdragsarkeologins målgrupper? Skyllberg ansåg att det är av stor vikt att resultaten från de arkeologiska undersökningarna får spridning inom kommunen och att kommunernas kulturverksamhet bör ses som en tydlig målgrupp för arkeologiska undersökningar. Kommunerna behöver också utveckla sin kulturmiljöverksamhet och inte enbart förlita sig på att läns museerna sköter detta, dialogen mellan länsstyrelser och kommuner behöver därför stärkas. Eva Skyllbergs önskemål för framtiden var att se inspirerande exempel som visar hur samverkansprojekt kan gå till. Det behövs, anser hon, t ex exempel som visar hur fornlämningar kan integreras i parkområden med olika grader av ingrepp. Exempel som kan ge inspiration till gestaltning av byggprojekt med utgångspunkt i resultat från arkeologiska undersökningar behövs också. Evas önskemål om goda exempel kom att presenteras av projektet *Gestaltningssprogram för Valnötsträdet, Kalmar gamla stad*. Det är ett samverkansprojekt mellan Statens konstråd, Boverket, Riksantikvarieämbetet, KTH och Arkitekturmuseet. Uppdraget har varit ett pågående gemensamt forskningsprojekt där arkeologerna Stefan Larsson och Hanna Melander, från Riksantikvarieämbetet på uppdrag av Kalmar kommun, ingått tillsammans med representanter från kommunen, landskapsarkitekterna Anna Frank och Pia Englund, samt konstnären Päivi Ernkvist. Stefan, Anna, Pia och Jenny Sundström från Länsstyrelsen i Kalmar län gav oss vid mötet ett ypperligt exempel på ett samverkansprojekt där olika discipliner sammanförts; landskap, konst och arkeologi och där samarbetet också skett med kommunen, något som Eva Skyllberg efterlyste i sin presentation. Resultaten från arkeologernas utgrävningar och den nya kunskap som de förmedlat har utgjort själva plattformen för gestaltningen. Enligt arbetsgruppen så har det gemensamma gestaltningssuppdraget inneburit en kreativ omtolkning och levandegörande av det medeltida centrum i Kv. Valnötsträdet, Kalmar. Det har också inneburit ett möte mellan nutid och medeltid.

Perspektiv på tid ur en annan synvinkel var något som Anders Högberg från Linnéuniversitetet diskuterade i sin presentation av projektet *Ett hundra tusen år fram och bakåt i tiden. Arkeologi möter kärnbränsleförvaring*. Högberg ställde frågan hur arkeologin kan medverka till att sätta perspektiv på kärnbränsleförvaring och hur man kan föra vidare minne och bevarande av dessa platser till framtida generationer. Hur gestaltar vi de här platserna och hur förhåller sig kulturmiljövården till en framtid som ligger längre fram än en generation, var ytterligare frågor som Högberg ställde. Han ansåg att vi inte pratar om framtiden i ett riktigt framtidsperspektiv. Trots de uppenbara kopplingarna mellan bevarande och framtidsfrågor så är framtidsfrågor och framtidsstudier inte på agendan för kulturmiljövården. Det är ytterst sällan som kulturmiljövårdens aktörer pratar om vad kulturarv och kulturmiljöer faktiskt kan tänkas spela för roll i framtiden, annat än den roll de spelar för oss här och nu och som är utgångspunkten till varför vi väljer att bevarar eller dokumentera

något för framtiden. När det gäller ett exempel som kärnbränsleförvaring där tidsperspektivet för framtiden är hisnande bör vi fråga oss vad arkeologi och kulturmiljövård kan bidra med och vi måste också fråga oss vad arkeologi och kulturmiljövård kan lära av kärnbränsleförvaringsbranschen.

Det var många olika ingångar till temat under denna fredagseftermiddag som också diskuterades av deltagarna på mötet i mindre grupper i slutet av dagen tillsammans med presentatörerna.

Lördagsmorgonen inleddes med vackra toner av musikgruppen Förgätmigej innan Christian Arnet från Svea television diskuterade medias syn på vad de anser vara intressant när det gäller arkeologi och historia. Arnet ansåg bland annat att arkeologer måste bli bättre på att informera om vad som händer och vad det är vi faktiskt håller på med. Vi kan inte förvänta oss att media ska komma till oss bara för att vi t ex har en arkeologisk utgrävning. En god historia är det som behövs för att skapa intresse och det behöver arkeologerna bli lite bättre på att upptäcka i sitt material för att sedan kunna få ut det till en intresserad allmänhet. Arkeologen och journalisten Diane Scherzler från Tyska TV bolaget Südwestrundfunk (SWR), fortsatte i samma spår. Arkeologerna uppfattar sin profession på ett sätt som oftast inte stämmer med hur media ser på det. Hur de två ska kunna mötas är något som intresserar Scherzler som även anser att arkeologerna måste intressera sig mer för vad journalister presenterar och hur det görs. Precis som Arnet tyckte hon att vi måste bli bättre på att kommunicera med varandra. Dagen avslutades med en livlig diskussion kring både media, kunskap och arkeologins roll i det hela.

Sammanfattningsvis kan sägas att det vid mötet presenterades olika perspektiv som relaterade till temat även om det kunde verka en aning spretigt ibland. För att kort sammanfatta något av det som kom upp på agendan kring hur vi kan tänka om vad vi gör med den arkeologiska kunskapen så behöver vi t ex inför framtiden bli bättre på att berätta historier som vi kommunicerar till media och allmänhet. Kulturmiljövården behöver också bli jobba mer på att samarbeta med kommunerna i syfte att integrera arkeologin på ett aktivt sätt i samhällsplaneringen. För detta behöver vi fler goda exempel. Kulturmiljövården behöver också diskutera framtiden på ett mer aktivt sätt än i dagsläget. Att tillgängliggöra dokumentation och publikationer via nätet i ännu högre utsträckning medverkar också till att sprida den arkeologiska kunskapen. Internationella samarbetsprojekt och konferenser på alla nivåer är viktiga för att sprida, diskutera och använda den arkeologiska kunskapen. Dessutom kan arkeologins både små och stora berättelser medverka till att sätta perspektiv på vad som är viktigt. Och sist, men inte minst, är frågan om vad vi står inför för framtid när det gäller hur vi kommer att behöva anpassa oss till samhällets krav på att det vi

forskar kring ska ha en tydlig samhällsrelevans, vilket vi måste kunna presentera på ett mer aktivt och bättre sätt än i dagsläget.

Ibland kan det också vara intressant att blicka bakåt för att kunna se framåt. Jag avslutade mötet med att lyfta fram två arkeologer som båda skulle intresserat sig för mötets tema och innehåll och säkert hade haft nöje att vara med om de varit i livet. Carl-Axel Moberg var självklar, en arkeologisk profil som både hade ett stort intresse för akademisk forskning och i den publika verksamheten. Han hade också ett intresse i att berätta historier på olika sätt, både genom sin poesi och i skönlitterära texter, men också i sättet att föra ut arkeologins mångfacetterade innehåll på ett varierande sätt. Moberg var också en stor kärnkraftsmotståndare, vilket även den engelska arkeologen Jaquetta Hawkes var. Hon har kanske i efterhand blivit mest ihågkommen för sitt engagemang i kärnkraftsmotståndet där hon tillsammans med sin man Priestly grundade den första brittiska rörelsen *Campaign for Nuclear Disarmament (CND)*. Jaquettas största intresse när det gällde arkeologin var att lyfta fram människorna bakom fynden och liksom Anders Högberg ansåg hon att arkeologin kunde tillföra samhället perspektiv genom vårt sätt att förhålla oss till tid. Gemensamt med Carl-Axel Moberg var också ett stort intresse för att föra ut arkeologin till allmänheten vilket båda gjorde genom medverkan i radio- och tv program, populärvetenskapliga skrifter. De hade båda även ett stort intresse för undervisning och skolfrågor. Avslutningsvis kommer därför två citat från två framträdanden i radio av Jaquetta och Carl-Axel som båda får symbolisera Svenska Arkeologiska Samfundets 10:e arkeologmöte.

For as long as I can remember I have been interested in the relationship between men and the lands they live in. Indeed 'interested' is far too weak a word for what I feel ... I distrust any system which allows us in our intellectual arrogance to picture ourselves as independent of the natural matrix in which we live, and from which – ultimately – we have sprung. I distrust it as much as I distrust any view of man which fails to recognise the unity of past and present.

Jaquetta Hawkes, *Radio talk* 1953

Arkeologer skall tänka bakåt på forntiden. Men ibland måste de ändå rätta på ryggen, lyfta blicken från jorden och försöka se mot framtiden. De måste fundera över vart vägen går med deras arbete.

Carl-Axel Moberg, 1963, *På tal om forntid* (från radiotal)

Stort tack till alla medverkande vid mötet!

Anita Synnestvedt Ordförande

anita.synnestvedt@archaeology.gu.se

Gotlands bildstenar - Järnålderns gåtfulla budbärare

(red. Maria Herlin Karnell)

Gotlands Museum har 2012 gett ut en utomordentligt innehållsrik och intressant bok om bildstenar efter ett internationellt symposium 2011 arrangerat av museet och Riksantikvarieämbetet. Av förordet framgår att ”de nya rön som framkom vid symposiet var så intressanta, att en skyndsam publicering var av största vikt, inte bara för de medverkande utan även för en bredare krets av forskare”. Det är bara att hålla med efter läsning av den vackert illustrerade boken!

Som framgår av artiklarna ägnades symposiet åt forskningshistorik, ikonografi, kronologi, paralleller utanför Gotland, runologi, arkeologi, hantverkstraditioner samt vård och dokumentation av bildstenar. I artiklarna ges skilda tolkningar av bildstenarna. Inledningsvis får vi veta att bildstenarna speglar det forntida samhället och dess förändringar genom sina bilder och symboler och genom placeringen i landskapet samt den behandling, som de har fått av efterföljande generationer. Här kan endast kort antydast det mångfacetterade innehållet.

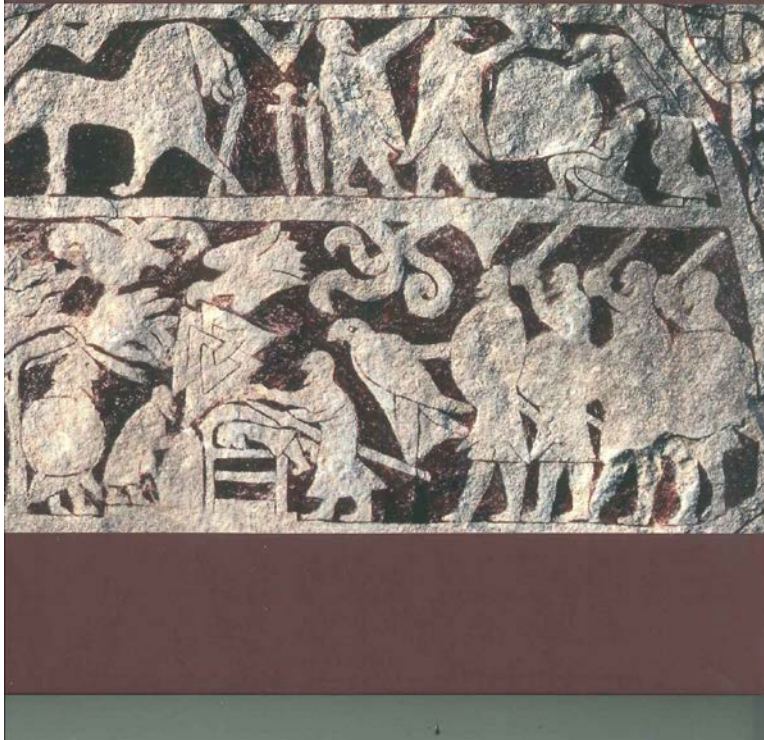
Sune Lindqvists stora verk *Gotlands Bildsteine* är naturligtvis en utgångspunkt och hans indelning i grupperna A–E används vid referens till olika bildstenar i boken (A: 400-500-tal, B: 500– 600-tal, C: 700-tal, D: 700-talets slut och E: 1000-tal). Nu har, framgår det i boken, flera forskare kommit fram till något annorlunda dateringar för grupperna A, C och D, där A får en tidigare datering, C och D mer spridda dateringar och E kan sträcka sig i 1100-talet.

Den gotländska bildstensforskningen med olika generationer forskare belyses inledningsvis i en artikel av Jan Peder Lamm – en bra introduktion till de följande artiklarna. Redan 16 augusti 1632 gjordes ett sensationellt fynd på Norrsunda kyrkogård i Uppland – nu försvunna stenskvivor av en runsten formad som en kluven champion och tillverkad på Gotland enligt runtexten!

Det bör nämnas att Jan Peder Lamm tillsammans med Erik Nylén i boken *Bildstenar* (2003 senaste upplagan) kontinuerligt uppdaterat förteckningen över bildstenar. Sedan 2003 har fler bildstenar påträffats. Antalet bildstenar på Gotland den 1 januari 2012 räknades enligt Per Widerström till 570! De finns nu i en databas med information om fyndplats, storlek, bilder, aktuell placering mm. Av bildstenarna är 224 inmurade i gotländska kyrkor. De äldsta bildstenarna antas ha en början i romersk järnålder. Sannolikt var det, som Björn Varenius framhåller, viktigt att synligt framhålla status genom att resa bildstensmonument.

Gotlands bildstenar

Järnålderns gåtfulla budbärare

Helmer Gustavson ger intressanta aspekter på förhållandet mellan runologiska och arkeologiska dateringar. Att bildstenarnas inskrifter är viktiga för run- och språkforskningen i Skandinavien utvecklar Magnus Källström i en artikel. Vi kan också läsa flera bidrag, som jämför de gotländska bildstenarna med den isländska sagalitteraturen. Anders Andrén ser bildstenarna som ytterligare ett av många kulturella element i Skandinavien med en romersk bakgrund. Tidiga bildstenar fungerade som gravmarkeringar och kan även knytas till stengrundsbebyggelsen med stengrunder och stensträngar.

Spännande är också bidrag som berättar om utgrävning vid bildstenar. Inte oväntat påvisar utgrävningar enligt Alexander Andreeff fynd som t ex brända ben men även föremål av järn, brons och glas såsom glaspärlor. Martin Rundkvists intressanta artikel visar återbruk av bildstenar i gravar från sen vikingatid – enligt Martin gravar som också har diverse andra symboliska egenheter som tyder på ”en bakåtlängtande hedniskt reaktionär hållning”.

Det är utomordentligt sällsynt med fynd av gotländska bildstenar utanför Gotland. Enligt Jan Peder Lamm har tre påträffats, varav 2 på Gotland och en i en grav i Grobin, Lettland. Det är därför särskilt intressant att det finns en liten men med de gotländska stenarna besläktad grupp bildstenar på det svenska fastlandet och alldeles särskilt i *Mälardalskapen!*

Om detta skriver John Hamilton i en initierad artikel. 24 fynd eller fyndplatser finns i Mälardalen. Det senaste decenniet har fynd gjorts vid undersökningar av gravfält i Tomtebodas i Solna år 2001 och i Arninge år 2010. Det rör sig om fragment av bildstenar och sandstenshällar, som förmodas vara delar av bildstenar. Bildstenar i Mälardalen kan vara försedda med runskrift. En östlig kustanknytning kan spåras. Kring Mäläröarna märks en central grupp. En annan finns vid kusten vid Täby och Åkersberga. En tredje grupp finns i de centrala bygderna i Roslagen. De flesta stenarna hör hemma i folkvandringstid men det finns exempel även från vendeltid. Ett återkommande mönster är att krossade bitar av bildstenar placeras i gravöverbyggnader – gravar som dateras till ca 550–650 e Kr. Jag vill här nämna en intressant ristning i Bromma. Det är ingen bildsten. Nära ett yngre järnåldersgravfält i Ulvsunda finns emellertid på en lodrät klippa en bildristning (RAÄ 29) föreställande Oden och Tor.

En artikel av Sally M. Foster handlar om bildrika piktiska stenar i Skottland och på kringliggande öar. Arkeologiskt spännande är Laila Kitzler Åhfeldts initierade artikel om ristarna av bildstenar. Genom 3 D skanning avslöjas användning av mallar och ristningstekniker. Texten kan till bildstenarna *Andra kyrka VIII* och *Alskeg Tjängvide I* ha funnits en hel uppsättning mallar till förfogande. Fem har identifierats för häst, hunddjur och tre ornament i kantbården! Helen Simonsson tar i en avslutande artikel upp frågor kring vård av bildstenar och framhåller att det bästa ibland kan vara att inte göra något alls! ”Låt bildstenar som är obehandlade vara obehandlade och lämna nyfynd omålade” är hennes budskap.

Boken är inbunden och fint redigerad. Den ger en utmärkt inblick i den aktuella forskningen om bildstenar och kan varmt rekommenderas!

Nils Ringstedt

Nils.ringstedt@globalnet.net

Till minne av Brita Malmer

Brita Malmer har hastigt gått bort kort tid innan hon skulle fylla 88 år den 1 juni. Brita var född i Malmö och studerade bl.a. historia i Lund under Sture Bolin. År 1926 hade Bolin disputerat på en avhandling om fynden av romerska mynt i Germanien. Den var baserad på omfattande studier av fynden. Det faktum att Britas man, Mats P. Malmer (1921-2007) var arkeologiskt inriktad gjorde att Brita sedan valde en numismatisk inriktning som säkert påverkades av Sture Bolins arbeten. Mynt i form av fynd och som objekt blev för Brita ett oöverträffat källmaterial som var både samtida och ofta skriftligt.

I slutet av 1940-talet hade man börjat organisera ett internationellt samarbete för att publicera de svenska vikingatida myntskatterna som främst förvarades på Kungl. Myntkabinettet i Stockholm. Fynden bestod huvudsakligen av islamiska, tyska och engelska mynt. Brita kom snart in i projektet och fick där ta hand om de bysantinska och skandinaviska mynten som då sammanlagt omfattade ca 9.500 mynt. Dessutom fanns ett omfattande material i olika samlingar över en stor del av världen. Det kom att bli en livsuppgift för henne. De unga utländska medarbetarna, Michael Dolley (engelska mynt), Peter Berghaus samt Vera och Gert Hatz (tyska mynt) m.fl. kom till Stockholm varje år för att bearbeta fynden. Det blev en inspirerande miljö för alla och flera av dem lärde sig efterhand svenska.

Det enormt rika fyndmaterialet gjorde att det fanns nya möjligheter att studera vikingatidens myntning och resultaten publicerades i monografier och artiklar. Brita såg som en av sina första uppgifter att skriva nya referensverk för sitt material och redan 1961 kunde hon publicera en ny klassificering av de norska mynten från 1000-talets andra hälft. Där använde hon sig för första gången av metoder som hon utvecklat i samarbete med sin man. De byggde på verbala definitioner och oberoende typologiska element. Allt skulle beskrivas i ord och analysen skulle ske på ett objektivt sätt. Samma metod användes några år senare (1966) i hennes doktorsavhandling *Nordiska mynt före år 1000*. Nordiska mynt var hennes beteckning för de mynt vars äldsta fas länge hade debatterats med olika resultat som framgick av den äldre beteckningen Birka-Hedeby mynt. Hon kunde bl.a. visa att de var präglade i Hedeby på jylländska näset.

Vikingatidsprojektet leddes fram till 1971 av den dåvarande chefen för myntkabinettet, Nils Ludvig Rasmusson, och tanken var att fynden skulle publiceras i en enorm volym. När Brita tog över som chef för projektet och myntkabinettet 1971 tog hon beslut som blev avgörande för projektet som nu fick ett namn som till vardags förkortas CNS. Varje mynt skulle beskrivas individuellt vilket bröt mot det

normala sättet att publicera fynd, men det har sedan blivit vägledande för många fyndpublikationer. Myntens individuella egenskaper förvärvade i samband med präglingen respektive under hanteringen när de cirkulerade skulle också redovisas. Gotländska fynd står för två-tredjedelar och symptomatiskt nog behandlade den första katalogen (1975) om fynd från gotländska socknar som börjar med bokstaven A. Den skulle sedan följas av ytterligare sju volymer innan finansieringen för projektet upphörde. Då hade en fjärdedel av fynden publicerats. I en kommenterande parallell-serie, förkortad *Commentationes*, författade bl.a. hon själv eller tillsammans med andra flera volymer. En av dessa var en katalog (1989) över samtliga bysantinska mynt i de svenska fynden.

År 1975 blev Kungl. Myntkabinettet, fr.o.m. nu med tillnamnet *Statens museum för mynt-, medalj- och penninghistoria*, ett eget museum. Det var helt Britas förtjänst och hon lyckades också att utöka personalen. Under hennes ledning blev det såväl ett museum som en forskningsinstitution. Forskningen blev sedan hennes huvudsyssla när hon 1979 blev den första innehavaren av Gunnar Ekströms professur i numismatik och penninghistoria. Sedan 1988 utgör den en del av den arkeologiska institutionen vid Stockholms universitet. I boken *Den senmedeltida penningen* (1980) analyserade, klassificerade och daterade hon myntningen i Sverige av den lägsta valören, penningen. Myntningen av dessa brakteater skedde ca 1360–1520 och kan nu följas i detalj, med typ-, stil-, halt- och viktförändringar, spridningsmönster m.m.

Brita har i sin forskning aldrig väjt för svåra uppgifter. Hennes största forskningsinsats blev att skapa ordning och reda bland de s.k. skandinaviska efterpräglingarna av engelska mynt ca 995–1035. Materialet var mycket problematiskt och komplicerat och innebar flera decenniers forskningsarbete. Resultatet har helt förändrat synen på den äldsta kungliga myntningen i Sverige och Danmark – den äldsta industrin som hon brukade kalla den. Myntningarna har visat sig vara mycket omfattande och långvariga. När hon gick bort arbetade hon med den tredje och avslutande katalogen över dessa mynt, som totalt kommer att omfatta ca 1.350 sidor.

Förutom i ett otal föredrag populariserade hon ämnet i *Mynt och människor* 1968, där hon berättade om personerna bakom ett antal vikingatida mynt. Hon startade också en serie (Landskapsinventeringen) för att landskapsvis dokumentera alla myntfynd i Sverige.

Britas produktion är imponerande lång och vittnar om hennes arbetskapacitet, tålamod, koncentrationsförmåga liksom sinne för logik och struktur. Ännu vid 87 års ålder var hon den som kom först till arbetet och den som gick sist.

Brita var känd och uppskattad i Sverige såväl som utomlands och hon erhöll många bevis för detta. Bland dessa kan nämnas Svenska Numismatiska Föreningen

(hedersledamot, Gustav VI Adolf-medaljen), Svenska Fornminnesföreningen (Hildebrandspriset, Montelius-medaljen), Kungl. Vitterhetsakademien där hon var ledamot sedan 1981 (förtjänstmedalj i guld). I utlandet kan nämnas Commission Internationale de Numismatique (hedersledamot), Royal Numismatic Society (hedersledamot, medalj), Institute de France, Académie des Inscriptions et Belles-Lettres (Prix Duchalais), American Numismatic Society (Huntingdon-medaljen).

Kenneth Jonsson

kenneth.jonsson@ark.se.se

Numismatiska forskningsgruppen

Stockholms universitet

SVENSKA ARKEOLOGISKA SAMFUNDETS ÅRSMÖTE 2013

Årsmötet ägde rum på Göteborgs universitet fredag den 12 april, kl. 17.00–18.00.

Årsmötet godkände förvaltningsberättelse och ekonomisk redovisning och gav styrelsen ansvarsfrihet för det gångna året.

Den nya styrelsen har följande sammansättning:

Ordf: Anita Synnestvedt

V ordf: Anders Högberg

Skattmästare: Anders Hansson

Sekr: (Utses vid styrelsemöte 31 maj 2013)

Ord. ledamöter:

Lars Ersgård

Elisabeth Niklasson

Anna Kjällström

Ola W. Jensen

Åsa M. Larsson

Charlotte Hedenstierna Jonson

Lillian Rathje

Christian Isendahl

Suppleanter:

Fredrik Tobin

En post vacant

Som internrevisor omvaldes Anna Gröhn och till ny internrevisor valdes Bent Syse.

Till valberedning omvaldes Jenni Hjolman, Anna Källén och Stefan Larsson för ett år.

Beslut om stipendier ur Rosa och Valter Tengborgs stipendiefond:

Jonas Nordin tilldelades 10 000 för en resa till Ghana och Klara Borgström för en resa till Turkiet.

Gjallarhornet

Deadline för nästa Gjallarhornet är den 15 september. Bidrag skickas till Ola Wolfhechel Jensen, helst med e-post: ola.jensen@raa.se

Alternativt: Ola Wolfhechel Jensen, Riksantikvarieämbetet, Box 5405, 114 84 Stockholm. Gjallarhornet distribueras numera endast via e-post som pdf. Alternativt kan den hämtas på Samfundets hemsida som för närvarande håller på att byggas om.